

UDK 821.163.42-144 "18"
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 13. IX. 2004.
Prihvaćen za tisak: 16. IX. 2005.

ZANETA SAMBUNJAK
Sveučilište u Zadru
Odjel za njemački jezik i književnost
Obala kralja Petra Krešimira IV, 2, HR – 23000 Zadar
zsambunjak@net.hr

BALADA I CENZURA U ILIRIZMU I BIDERMAJERU

Bidermajer i ilirizam književni su pravci nastali u prilikama koje je stvorila cenzura i apsolutistička redarstvena vlast uopće. Polazeći od te činjenice u nekim smo djelima ilirizma i bidermajera ustanovili postojanje usporedivih elemenata. Međutim, vrhunac povezanosti ovih dviju književnosti pokazao se u teško prepoznatljivoj kritici tadanje vlasti i cenzure koja se skrivala u antologijskim pjesmama iz obiju književnosti. Dapače, najbolji pjesnik bidermajera, Nikolaus Lenau, u baladi "Die Drei" progovara alegorijski istodobno i o Slavenima i o cenzuri. U tome ga slijede Stanko Vraz i Ljudevit Vukotinović svojim antologijskim baladama.

KLJUČNE RIJEČI: *književnost, cenzura, bidermajer, ilirizam, balada, alegorija*

Gospodarski se Hrvatska u razdoblju ilirizma razvijala usporeno ali je ipak pratila dostignuća sa Zapada. Istodobno se politički i društveno nalazila u rascjepu između popuštanja Mađarima i njihovim ekspanzionističkim težnjama, od 1790. do 1830. godine, i borbe protiv takvih njihovih nasrtaja, od 1830. do 1848.¹

U takvim uvjetima knjižarstvo je bilo segment koji je trebao odigrati važnu ulogu u širenju književnosti u društvu hrvatskog preporodnog razdoblja, ali bilo je ograničeno djelovanjem cenzure koja ga je bespoštedno nadzirala.² Knjižari, koji su istovremeno bili i tiskari, svoje su djelovanje trebali neprestano obrazlagati a ono što su namjeravali tiskati davali su obvezno na uvid uredima za cenzuru i reviziju tiskovina.³

---

¹ "Ilirski preporod", *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog Zavoda*, Zagreb, 1977, str. 570-573.

² Ivan P e d e r i n, "Austrijska cenzura od 1810-1848 i njezin utjecaj na razvitak knjižnica u Dalmaciji", *Vjesnik bibliotekara hrvatske*, 30, 1987, Zagreb, 1989, str. 20-22.

³ Zagrebački spisi austrijske cenzure pod signaturom R3991/27. lipnja 1837.

Cenzura kao sredstvo nadzora svih izražajnih pokušaja imala je za cilj potiskivanje liberalnih tendencija,⁴ održavanje sustava postojeće vlasti i trenutačnog političkog stava,⁵ ali i jake moralističke tendencije: te su se očitovala u zabrani svega što je bilo protiv vladajuće religije, interesa vladara i države te dobrih običaja.⁶ Cenzura na području Austrijske carevine bila je ustrojena po točno predviđenim pravilima kojih se pridržavalo sve do proglašenja slobode tiska 1848. godine.⁷ Ako je i bilo promjena pravila, bile su jako male te su se ticale namještenika njezinih ureda. Zabrane, dozvole i njihova primjena mijenjale su se ovisno o postojećoj situaciji i problemu na koji bi uredi za cenzuru i reviziju naišli, pa su tako neke od njih imale učestaliju primjenu a neke su lagano izlazile iz uporabe.⁸ Svima je zajedničko da su određivale sudbinu autorskog djela.⁹ Naročito valja naglasiti da je, u stvari, područje djelovanja cenzora bilo jako ograničeno. Oni su svrstavali djela u kategoriju znanstvenog, književnog, političkog, upozoravali su na sumnjive paragrafe.¹⁰

Pod paskom cenzure bila su i djela velikih slavenskih romantičara: među njima, primjerice, Jana Kollára, jer je trebalo kontrolirati ideju slavenskoga zajedništva.¹¹ Pa ipak je Kollárova ideja slavenske uzajamnosti imala odjeka u Hrvatskoj preporodnog razdoblja, ponajviše zahvaljujući Gaju i njegovom časopisu *Danica*. U *Danici* su i objavljeni isječci iz najbitnijih Kollárovih djela, pri čem je u izboru Gaj bio vođen principom da ti tekstovi sadržajno odgovaraju prilikama u kojima se Hrvatska tada kulturno, politički i povijesno nalazila.¹² Kollárov posjet Hrvatskoj i recepcija njegova djela i njegovih ideja imali su za posljedicu pozitivnu reakciju hrvatskih pisaca: potakli su ih na stvaranje prigodnih i drugih lirskih tvorevina koje su veličale Slavene i slavenstvo.¹³ A kakav je odnos prema njima pokazat ćemo na primjeru "Glogovkinja" Ljudevita Gaja i Ljudevita Vukotinovića.

Ilirizam je književnost buđenja i aktivizma pa su budnice i davorije, koje su tada i nastajale, bile pod naročitim nadzorom cenzure. Hrvatske su "Glogovkinje" tako prošle težak put do objavljivanja i do toga da postanu sastavnim dijelom

⁴ U doba ilirizma cenzura je, ipak, popustljiva prema liberalnim tendencijama i ilirizmu kao liberalnom pokretu.

⁵ Heinz R i e d e r, *Wiener Vormärz, Das Theater, das literarische Leben, die Zensur*, Wien, 1959, str. 36.

⁶ Giampietro B e r t i, *Censura e circolazione delle idee nel Veneto della restaurazione*, Venezia, 1989, str. 9.

⁷ Aleksandar S t i p ĉ e v i ć, *O savršenom cenzoru iliti priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora*, Zagreb, 1994, str. 11.

⁸ Giampietro B e r t i, n. dj., str. 2-11.

⁹ Putem cenzure država je počela igrati važnu ulogu u književnosti. Ta je uloga jača nego u tradicionalnoj Europi, jer austrijska cenzura traži kvalitetu djela.

¹⁰ Giampietro B e r t i, n. dj., str. 4-60.

¹¹ Zagrebački spisi austrijske cenzure pod signaturom R3991/2. prosinca 1837.

¹² Ivan K o l l á r, "O slovnstvenoj uzajamnosti medju koléni i naréčji slavenskimi", *Danica*, II, 1836, br. 29, 30, 31.

¹³ Na primjer: "Pozdrav visokoučenomu gospodinu Ivanu Kolláru", od Pavla S t o o s a, s dopisom od Ivana Kukuljevića, *Danica*, VII, 1841, br. 38; ili Antun M i h a n o v i ć, "Odziv Danice Ivanu Kolláru", *Danica*, X, 1844, br. 18.

hrvatske preporodne baštine.¹⁴ Ljudevit Gaj i Ljudevit Vukotinović objavili su dvije popijevke pod maskom podaničke vjernosti hrvatskih krajišnika koji su u šleskoj Glogovi 1813. godine otkazali poslušnost Napoleonu. Popijevke su zapravo bile uperene protiv Mađara. Objavljene su pod zajedničkim imenom "Glogovkinje" kao posebno izdanje u deset tisuća primjeraka 1835.¹⁵ godine i tiskane u Zagrebu u tiskari Franje Župana. Mađari su tako samom činjenicom da su pjesme tiskane imali pismenu potvrdu i povod za podnošenje prijave cenzuri: smisao su izgleda vrlo brzo prozreli. Prijava je vjerojatno podnesena čim su "Glogovkinje" izašle iz tiska. "Glogovkinje" su objavljene u doba kad su na saboru u Požunu napadnuta municipalna prava Hrvatske, a ban Vlačić je izvijestio da je do tiskanja tih narodnih pjesama došlo jer su duboko povrijeđeni narodni ponos i čast. Već u prvoj polovici 1836. godine sam je ugarski palatin, nadvojvoda Josip, pokrenuo proces zabrane ponovnog tiskanja "Glogovkinja". Od cenzure je "Glogovkinje" i dalje branio ban Vlačić govoreći da su to pjesme iz 1813. godine, a tiskane su i izdane 1835. godine. Nakon ponovnog tiskanja "Glogovkinje" su morale proći kroz sve birokratske instance. Dospjele su i pred državnu konferenciju koja je prihvatila mišljenje bana Vlačića da bi bilo pogrešno zabraniti pjesme kad su već ponovo izašle. Time bi se još više izazvala osjetljivost Hrvata. Ban je imao zadatak paziti da ogorčenje u Hrvatskoj ne ugrozi javni mir te je mjesečno izvješćivao o stanju u Hrvatskoj. To je stajalo u rezoluciji potpisanoj od vladara 23. srpnja 1836. godine.¹⁶ Unatoč tomu Ivan Männer je 4. rujna 1836. godine tražio od Centralnog revizorskog ureda u Zagrebu da se u kalendarima zabrani tiskanje "Glogovkinja hrvatskih" iz 1835. godine. Zatražio je to usprkos uzbuđenju duhova, velikom otporu i provokacijama zbog kojih je lokalna cenzura i odobrila tiskanje "Glogovkinja" 1835. godine. Tražio je još pažljivije nadgledanje i revidiranje kalendara,¹⁷ jer su se u njima tiskale slične pjesme namijenjene pjevanju. Ovaj je podatak iz spisa zagrebačke cenzure bitan jer se iz njega vidi da su "Glogovkinje" potaknule stvaranje velikog broja sličnih amaterskih popijevki. One su uspješnije širile ideje ilirskog pokreta nego tiskana riječ koja se također opirala cenzuri,¹⁸ ali prikriveno i alegorijski što je vidljivo na primjeru balada.

Tiskanu riječ cenzura je, naime, s osobitom pažnjom razmatrala. Spominjanje nadzora nad vojvođanskim književnim časopisom *Bačka vila* naročito nam je zanimljivo.¹⁹ Zanimljivo nam je prvenstveno zato što je u njegovom prvom godištu izašla i balada "Bura" jednoga od najvažnijih predstavnika ilirizma, Stanka Vraza.²⁰ Tu baladu smatramo i sadržajno i formalno vrijednim

¹⁴ Ljudevit Gaj, "Horvatov sloga i sjedinjenje...vu letu 1813", *Danica*, I, 1835, br. 5, str. 17-18.

¹⁵ Jaroslav Šidak i drugi, *Hrvatski narodni preporod, Ilirski pokret*, Zagreb, 1988, str. 121.

¹⁶ Josip Horvat, *Ljudevit Gaj*, Beograd, 1975, str. 106.

¹⁷ R3991/4. rujna 1836.

¹⁸ Jaroslav Šidak, n. dj., str. 122.

¹⁹ R3991/11. veljače 1842 i 22. travnja 1842.

²⁰ Stanko Vraz, "Bura", u: *Pjesnička djela II., Glasi iz Dubrave Žeravinske, Gusle i tambura I-II*, priredio Slavko Ježić, Zagreb, 1954, str. 49-51: Buči, zvižda vihar kroz grede i tram,/ Staro drma sleme, stari drma hram./ Od smrti barjake noć razastrla,/ Spasonosne zvijezde u svoj dvor zaprla./ Grozovitom rukom od oblaka gromni/ Do oblaka trže Perun nebolomni./ "Jao nama munje, strahovita groma!.../ Jeste li, dječice, svakolika doma?/ Da li se krstite?...ah, molite boga,/ Neka nam

dostignućem hrvatske književnosti sa stilskim značajkama bidermajera. U "Buri" se prikazuju prirodne sile kao neumoljivi neprijatelji čovjeku, koje ga ugrožavaju i uništavaju. Kod Vraza je prikazana pobješnjela bura, a slično prikazivanje prirode imamo u njemačkoj romantici npr. kod Heinricha von Kleista u pripovijetci "Das Erdbeben in Chili": tu je potres prikazan kao strašna sila prirode koja utječe na ljudske živote i uništava silna materijalna dobra.²¹ U "Buri" se u sudbinu likova umiješala elementarna prirodna sila, uništila život obitelji ubivši djecu oca i ženi muža. Početak je "Bure" lirski: impresivan opis razbješnjele oluje prikazan je u nekoliko kratkih rečenica, a jak lirski efekt izaziva opis raspojasane prirode pobuđujući tjeskobno raspoloženje, zlokobne slutnje, nesigurno iščekivanje sudbine. Dramski je efekt u "Buri" postignut sažetim pričanjem koje se razvija škrtnim riječima, a dojam se ostvaruje izborom sadržajno jakih riječi i takvim njihovim poretkom da bitne riječi dolaze na istaknuto mjesto, na kraj stiha, i vezane su rimom. Rečenice su kratke, mnoge i eliptične. Vrazova balada ima sve osnovne osobine europske balade: ostvaruje se u iznošenju nekog događaja, kratko i sažeto, dramatski napeto, s umetnutim dijalogom, nipošto epski opširno.²² Vrazova balada, pak, na način karakterističan za bidermajer poučava i o melankoličnoj mudrosti da svijet koji nastanjujemo nije niti siguran niti trajan, da ga ugrožavaju nesreće iz prirodnoga i društvenog svijeta, a jedna od pojava iz te druge vrste svakako je i cenzura.

Takav bidermajerski osjećaj o nesigurnosti svijeta koji nastanjujemo, naime, prožima i baladu "Okičke vrane" Ljudevita Vukotinića.²³ On je uveo balade u

sačuva ćaku prem dobroga./ Prekrstiv se žena djeci kaže tak,/ Kako brzo munja rasine oblak:/ "Slušaj, Vanko, slušaj! Kako bog nas kori,/ Jer jednno molitve dobro još ne zbori./ Uzdignimo ruke kutu, gdje je spas,/ Gdje je Bogorotke namješten obraz,/ Ne bi li se smilit božja mati ktjela,/ Vratila nam tatu zdrava i vesela."/ Tako mladanomu bratcu Anđa zbori;/ A majka od brige ovako govori:/ "Ta on bi već davno kod kuće bit mogo;/ Ne daj njemu tonut u pogibelj, bogo!"/ Zatim opet munja rasine oblak,/ Kraj peći pokaže od žene se trak./ Tu je mlada majka, a uza nju sjedi/ Petorica drobne dječice u bijedi./ Njim otide otac drvarit u luge,/ Jer sudba ne daje njemu sreće druge,/ Ka mu već u zipci kaza puna srdi./ Da će uvijek jesti samo krušac tvrdi./ Gle, opet opsinu kuću naglo bljesk;/ "Eno, mamo, tate...." tada tres, tres, tresk!/ Anđi riječ prekine, uzdrma vas dom,/ Padajuć na zemlju strmoglavce grom./ Dječica zavrisku u vas glas nemilo,/ A stariji zamuknu, ko da nij jih bilo./ Tu se majka najpre od straha probudi:/ "Mili bože!-reče-u pomoć mu budi!.../ Šta si htjela kazat, Anđo, čerco ljuba?"-/ "Vidila sam ćaćka doći ispod duba.-"/ "Ta moro bi davno već pred pragom biti,/ Valjda bijahu traci, ki jih munja hiti.../ Kod kuma je osto, tješite s', tješite!/ Sutra, djeco, doć će, donijeti vam pite."/ Grom prestade:/ -majka djecu upokoji./ Da joj usnu svako na postelji svoji./ Al ona ne može usnut ni za čas,/ Vijek ispred nje staše suprugov obraz./ zapjevaše pijetli , te i danak svanu./ prenu se iza sna, spremi k poslu ranu:/ Vatre si naloži, sude usporedi,/ Tim i Anđa stane i kroz vrata gleda:/ "Zaboga, šta vidim? Šta to leži tamo/ Brzo pođite sjemo, brzo, draga mamo!"/ "Vajme, mili bože!" zavapi majčica/ Od petero sada drobnih sirotica:/ Za glavu se uhvati, koljena se sruše,/ jer pod dubom suprug-leži joj bez duše./

²¹ Heinrich von Kleist, "Das Erdbeben in Chili", u: *Sämtliche Werke und Briefe*. Bd. 2, Carl Hanser Verlag, München, 1952.

²² Mira Sertić, "Razvitak umjetne balade u hrvatskoj književnosti", *Umjetnost riječi*, 14, 1970, br. 1-2, str. 210.

²³ Ljudevit Vukotinić, "Okichke vrane", *Danica Horvatzka, Slavonzka y Dalmatizka*, Techaj I., Dana 28. Szechna 1835., br. 8., str. 31 – 32: Zaroszila zora,/ Zabelila gora/ Pticze pevaju./ Junak ide z rata/ Gledat` otca, brata/ Y szvu lyubu milenu./ "Zemlyczo ti mila,/ Ka szi me rodila./ Naj me ztusiti!/ Kasi mi bash pravo:/ Jel` vsze doma zdravo,/ Che l` me mila lyubiti?"/ "Odkad szem u boju,/ Chuvam lyubav moju/ Vernu u perszima./ Szablya kad je szekla/ Kerv potokom tekla./ Ti szi bila miszel ma.-"/ Dalki szu oblaki,/ A viszoki jaki/ Zidi Okicha:/ Jata vran tam peva,/ Gorku viku zleva,/ da sze glasz dolicza./ "Rechi vam zabegle,/ Krila ztrele vszegle!/ Jel` me chujete?/ Aj vi czerne pticze,/ Hude saloznicze,/ Vi mi szerdcze plashite!"/ -/ Vrane obletale,/ Triput zaplakale,/ Ko da javcheju,/ Zatem krila

hrvatsku umjetničku književnost. Objavljivane su mu u *Danici*, kao i "Okičke vrane", balada visoke umjetničke vrijednosti, balada koja je posredno i u vezi s cenzurom. Vrhunac povezanosti između bidermajera i ilirizma, naime, jest sličnost među Vukotinovićevom baladom "Okičke vrane" i Lenauovom baladom "Die Drei". Vukotinovićeva balada pripada baladama nordijskoga tipa, moderna je, nastala djelomično i po uzoru na narodnu baladu. U njoj ima prirodno - magijskih elemenata, primjerice vrane nagovješćuju nesreću, a tome se još pridružuje i atmosfera koja također naviješta približavanje nesreće i tragičnoga kraja. Ti su pak elementi atmosfere: bura koja se diže, oluja, magla, zamak (u ruševinama) u daljini (grad Okić). Ono što tu baladu čini tipičnom jest ipak numinoznost: to je njezino stvarno temeljno osjećajno područje. Junak se obraća smrti, personificira je, vrane kao da su svjestan znak smrti i element kakve više strašne sile, izvršitelj njezina nauma, sudac zbivanja iz neke više, objektivne, informirane stvarnosti. U ovim elementima možemo prepoznati romantični kult smrti i noći koji je u opreci s tadanjim velikim optimizmom i njegovom alegorikom zore, proljetnog buđenja, ljubavnih zanosa karakterističnih za književne pokrete Srednje Europe.²⁴ Fabula je epski element ove balade u kojoj se junak vraća iz rata kući roditeljima i djevojci, ali nailazi na sprovod te zaključuje da je umrla njegova draga. On od žalosti umire i ruši se na mrtvački sanduk u kojemu je njegova mrtva djevojka. Prema romantičarima, potpuno sjedinjenje onih koji se vole moguće je samo u smrti.²⁵ Smrt voljene osobe kod Friedricha Hardenberg – Novalisa uzrokuje doživljaj mistične povezanosti s njom izvan ograničenja koja nam postavlja tjelesni život.²⁶ U našoj baladi, pak, smrt voljene osobe bila je način da se bidermajerski prikaže prolaznost ljubavi, života, mladosti, slave, bogatstva. Da bi se izbjeglo razočaranje zbog prolaznosti ljubavi treba se prepustiti rezignaciji. Ona u ovom slučaju ide do krajnjeg odricanja, a to je odricanje od života.²⁷ Smrcu se ponovo uspostavlja narušen sklad između ideala i stvarnosti.²⁸ Dramski element nužan u baladi jest upravni govor, ali je on u "Okičkim vranama" tek sporedan čimbenik. Junak se u mislima obraća dragoj, ali nje nema u blizini pa ne može biti ni napetosti razgovora. Junak proklinje vrane i smrt, ali one ne odgovaraju, zatim se personificirane vrane obraćaju junaku, ali sad on ne odgovara, jer upravo umire.

---

pruse,/ Triput josh okrusce,/ Odlete vu doliczu./ Dallye kak putuje,/ Z blisnyeg` jarka chuje/ Zvonchecz tusiti;/ Svenk mu szerdcze rese,/ Persza ztrashno ztесе,/ Mal` sze pochme plakati./ Bura szad sze zdigne,/ Jelve k zemlyi prigne,/ Vsza sze meshaju;/ Szad germi, szad blizka,/ Zrak preteski tizka/ Szerdcze teszno putniku./ Sheztero junakov/ Vernih vszih vojakov/ Noszi czerni lesz;/ Otcza vidi iti,/ Suhke szuze liti./ Y vuz lesza bakaly kresz./ Deve nosze kite,/ Vszaka bele szvite,/ Jedna rosicze./ Y v devojchicz broju/ Ische dragu szvoju;/ Al nevidi drage szve./ "O ti szmert nemila,/ Ka szi kerv izpila/ Tela meni dragoga:/ Neka te ovija/ Lyuta, jedna zmija,/ Zkoncha z szveta ovoga!"/ "Jakozt vszehla mechu,/ Z kojim kvarish szrechu,/ Trujesh radozti:/ Natrag daj mi milu,/ Al` preresi silu/ Sitka moje mladozti!"/ Bura ostro pszika,/ Vija sze terztika,/ Viche jata vran:/ "Nimash szreche dara,/ Plachi kvara, kvara!"/ Z tim sze disu v zrachni ztan./ Junak sze preverne/ Do zemlyicze czerne,/ Padne v drage lesz;/ Salozt ga je vbila,/ Dragoj pridrusila./ Golub perhne do nebesz./

²⁴ Ivan P e d e r i n, "Prijedlog za reviziju periodizacije hrvatske književnosti", *Republika*, 49, 1993, br. 1-2, str. 65.

²⁵ Paul K l u c k h o h n, *Das Ideengut der deutschen Romantik*, Tübingen, 1966, str. 144.

²⁶ *Isto*, str. 50.

²⁷ Wilhelm B i e t a k, *Das Lebensgefühl des "Biedermeier" in der österreichischen Dichtung*, Wien – Leipzig, 1931, str. 98-99.

²⁸ *Isto*, str. 121.

Dramski element, dakle, nije primarno u dijalogu, jer njega praktički nema. Dramska napetost, naprotiv, proizlazi iz suprotnosti junakovih očekivanja i stvarnoga stanja kod kuće, te iz gradacije nagovještaja nesreće dok vrane grakću, pa kruže, pa odlaze, nakon čega se čuje mrtvačko zvono a junak ugleda sprovod svoje drage. Dramskoj napetosti pridonose i suprotnosti u opisima prirode. Tako idilična slika prirode prati sretna junakova očekivanja, no tim slikama vedre prirode započinje nagovještaj nesreće s pojavom kobnih vrana i stilskih postupaka koji rezultiraju dojmom o uznemirenosti i uzburkanosti prirode. Lirski element balade "Okičke vrane", naprotiv, očituje se u opisu osjećaja junakove ljubavi prema djevojci, u stvaranju atmosfere opisom prirode, u osjećaju žalosti koja je junaka dovela do smrti na samom kraju balade, budeći u čitatelja osjećaj samilosti i sažaljenja prema junakovoj sudbini.

Prevladava, dakle, osjećaj da mali ograničeni svijet kojemu se ondašnji pripadnik bidermajera ili ilirizma nadao, kojemu je stremio i kojeg je gradio, ne može biti trajan i siguran: na svakom ga koraku ugrožavaju nesreće. U baladi "Okičke vrane" junak je tipičan bidermajerski lik koji postaje svjestan razlike između ideala, očekivanja, želja i stvarnosti, jer dolaskom kući umjesto sreće kojoj se nadao u zagrljaju djevojke, nailazi na nesreću i smrt.

Postoji mišljenje da je Bürgerova balada "Lenore" inspirirala Vukotinovića da napiše svoje "Okičke vrane". No u hrvatskoj se pjesmi, izuzev zloslutnog graktanja vrana, prikaz temelji na realnosti. Junak koji se vraća iz rata nije mrtvac kao u Bürgerovoj pjesmi, a sprovod je doista sprovod njegove drage. U Bürgera je sprovod samo jezovito, zlokobno priviđenje. U hrvatskim je stihovima posve nestala iracionalna komponenta bitna za Bürgerovu baladu,²⁹ što Vukotinoviću baladu jasno smještava među balade s bidermajerskim poticajem.

Taj bidermajerski poticaj za "Okičke vrane" nalazimo u Lenauovoj baladi "Die Drei".³⁰ Tri lešinara u baladi Nikolausa Franza Niemscha von Strehlenaua i tri vrane kod Vukotinovića možda kazuju da je Lenauova balada bila poticaj Vukotinoviću. Trojica se u Lenauovoj baladi vraćaju iz rata, a i lik Vukotinovićeve balade vraća se iz boja. Lenauova trojica pričaju međusobno o svojim nadanjima i budućoj sreći, kao što lik iz "Okičkih vrana" mašta o sreći koja ga očekuje. Junaka Vukotinovićeve balade nadlijeću tri vrane i naviještaju mu nesreću i smrt. Lenauovu trojicu povratnika iz rata nadlijeću tri lešinara i donose im smrt.

Usporedbom ovih balada dokazujemo da je pisanje balada u ilirskom pokretu dijelom varanje cenzure, poticanjem nacionalizma prikrivenog poviješću, mitologijom i izražavanjem bidermajerskog osjećaja nesigurnosti u realnome svijetu. Ne smijemo, pri tome, zaboraviti spomenuti tehnike izigravanja i izbjegavanja cenzure koje su se odražavale na stil autora. Jedno od najvažnijih sredstava bilo je alegorijsko izražavanje kojim su autori pokušavali omogućiti

²⁹ Mira Gavrin, "Pjesništvo ilirskog narodnog preporoda u odnosu na njemačko i austrijsko pjesništvo", *Hrvatska književnost prema evropskim književnostima, Od narodnog preporoda k našim danima*, uredili Aleksandar Flakeri i Krunoslav Pranjić, Zagreb, 1970, str. 70.

³⁰ Nikolaus Lenau, "Die Drei", u: *Lenaus Werke*, herausgegeben von Carl Depp, Bd. I., Leipzig und Wien, s. a., str. 255.

tiskanje svojih djela. Ne čudi nas zato činjenica da je Vukotinović, da bi prikazao nesigurnu stvarnost u kojoj se nalazio kao pripadnik slavenskoga naroda unutar Carevine, u svojoj baladi upotrijebio slične alegorijske slike kao i Lenau, za kojeg se zna da je uz prikrivenu kritiku cenzure i društva koje ju je stvorilo, točnije: dovelo do savršenstva, u svojim djelima ukazao na suosjećajni i supatnički stav prema slavenskoj podaničkoj populaciji Carevine. Konkretno, Vukotinović je "Okičkim vranama" simbolično iskazao razočaranje i neispunjena očekivanja momka državom u kojoj se našao. Tu tvrdnju dokazat ćemo motivikom Lenauove balade "Die Drei".³¹

Lenau je bio kritičar društva, a poznata nam je i Lenauova izjava o cenzuri: kazao je da cenzori austrijske Carevine, za razliku od zvijeri koje jedu biljke i životinje, proždiru ljudski duh te tako pripadaju jednoj odvratnoj, monstroznoj klasi životinja.³² Te "monstrozne životinje" mogli bi metaforički biti upravo strvinari u baladi "Die Drei".³³ Asocijacija na orlove s habsburškoga grba postaje tako očita, premda iznenađujuća. Strvinari koji proždiru dušu čovjeka, ili pjesnika, prikazanu jahačima kao simbolima ljubavi, domovine i vjere, u stvari su službenici carsko-kraljevske monarhije - njezini cenzori. Prema takvom našem tumačenju, strvinari bi, dakle, simbolizirali Austrijsku carevinu, državu koja svojim činovničkim zakonima zadire u najintimnije sfere ljudskog života i razdire ih. Pjesnikov duh, ili duh bilo kojeg slobodoljubiva čovjeka u ono doba, u borbi s pravilima cenzure unaprijed gubi bitku. Pitanje je, ipak, zašto Lenau prikazuje tri strvinara kad je svima poznato da su na habsburškome grbu dvije ptice grabežljivice, dvoglavi orao? Pa baš zato da prevari cenzuru, da usporedba ne bude očita: tada balada zasigurno ne bi mogla biti tiskana. Poznato je, naime, da su sve, i najmanje otkrivene aluzije na državu u tadašnjim djelima cenzori mijenjali ili djela koja su ih sadržavala zabranjivali za tisak a autore zatvarali. Ako su, kako smo već rekli, lešinari službenici austrijske Carevine, ili ako simboliziraju habsburške orlove, onda su možda jahači podanici austrijske Carevine koji se bore za dom, slobodu, ljubav i vjeru. Moguće je da su ti podanici slavenski narodi!

Lenau se i inače na poseban način odnosio prema Slavenima u svojim djelima. Veliko je, primjerice, razumijevanje imao za poljski narod i njegovu borbu za

³¹ Nikolaus L e n a u, "Die Drei", u: *Lenaus Werke*, Bd. I, str. 255: Drei Reiter nach verlornen Schlacht,/ Wie reiten sie so sacht, so sacht!/ Aus tiefen Wunden quillt das Blut,/ Es spürt das Roß die warme Flut./ Vom Sattel tropft das Blut, Vom Zaum,/ Und spült hinunter Staub uns Schaum./ Die Rosse schreiten sanft und weich,/ Sonst flöß` das Blut zu rasch, zu reich./ Die Reiter reiten dicht gesellt,/ Und einer sich am andern hält./ Sie sehn sich traurig in`s Gesicht,/ Und einer um den andern spricht:/ "Mir blüht daheim die schönste maid,/ Drum thut mein früher Tod mir leid."/ "Hab` Haus und Hof und grünen Wald,/ Und sterben muß ich hier so bald!"/ "Den Blick hab` ich in Gottes Welt,/ Sonst nichts, doch schwer mir`s Sterben fällt."/ Und lauernd auf den Todesritt/ Ziehnd durch die Luft drei Geier mit./ Sie teilen kreischend unter sich:/ "Den speisest du, den du, den ich."/

³² József T u r ó c z i - T r o s t l e r, *Lenau*, Berlin, 1961, str. 157.

³³ Prelistavajući onodobni tisak, u *Gazzetta di Zara* iz 1843. godine nailazimo na himnu posvećenu orlu podignutom na tornju katedrale sv. Stjepana u Beču. Ta je himna dana u prijevodu na talijanski Ferdinanda de Pellegrinija, a prevedena je s njemačkog originala nama nepoznatog autora. U himni se govori o zamjeni starog orla na tornju novim. Pri tome stari orao poučava svoga nasljednika o prošlim danima koje je proveo na tornju, o sretnim i teškim danima, govoreći događaje i karakterističnosti vezane uz članove vladajuće obitelji. Očito je tu orao personificirana habsburška vlast. Usporedi: *Gazzetta di Zara*, 12, 1843, br. 78, str. 355.

slobodu.³⁴ U pjesmi "Dva Poljaka" priča o izgubljenoj slobodi Poljske u 11. stoljeću postaje skrivenom aluzijom na razjedinjenost i neslobodu podijeljene Poljske u 19. stoljeću.³⁵ U poemi "Johannes Ziska" Lenau veliča pojavu tog velikog Slavena, njegova djela, a naročito njegovu borbu za slobodu domovine Češke.³⁶ Lenauovo mišljenje o jakosti slavenskoga duha potvrđuje i jedan od njegovih govora u kojem kaže da Slaveni imaju razvijen duhovni interes, a Berlinčane, kao različite od Austrijanaca, računa među Slavene.³⁷ Ovakvo Lenauovo mišljenje o slavenskomu duhu prefigurirano možemo prepoznati u duhovnom i fizičkom oslanjanju jahača (podanika) jednih na druge u baladi "Die Drei". Na taj način možemo težnje jahača u baladi protumačiti kao čežnju Slavena prema zajedničkom stjecanju najveće ljudske vrijednosti – slobode.

Vidimo da je u bidermajeru Nikolaus Lenau upravo baladu iskoristio za prikriveni napad na cenzuru i vlast. U gore obrađenoj baladi progovorio je o zajedničkoj mucu naroda podređenih istoj državi i njezinoj represiji, progovorio je o nadzoru cenzure i vlasti bratski suosjećajući s najporobljenijima u Carevini, Slavenima. Taj je njegov napad bio prikriven, ali opasan, jer je bio jasan pismenima i kulturnima a nerazumljiv institucijama države i represije. Tako je jasno kritizirao državu, dok je istovremeno nemoguće dokazati da je pjesma napad na nju. Iako Lenauova antologijska balada "Die Drei" napada nešto lokalno i ideološko, cenzuru, ipak se ne srozava na to kao puka njezina negacija. Naprotiv, uzdiže se u prostore metafizike i univerzalnosti, u čemu ga slijedi Vukotinović u "Okičkim vranama", a može biti i Stanko Vraz u "Buri".

Možemo zaključiti da bidermajer, osim što je književnost povlačenja u predgrađe, u intimnost doma i prepuštanja vjeri,³⁸ istovremeno je i prikrivena, umjerena i teško prepoznatljiva, ali ipak snažna kritika tadanje vlasti i cenzure. Uspoređujući književnosti ilirizma i bidermajera zaključili smo da su balade zajednički žanr pa su idealan predmet usporedbe. U obrađenim smo baladama ilirizma tako našli značajke slične onima u književnosti bidermajera. Usporedba nam je omogućena iz jednostavnog razloga što su bidermajer i ilirizam pravci nastali u ozračju ustajalosti koje je vladalo diljem Austrijske carevine u prvoj polovici 19. stoljeća, i u prilikama koje je stvorila cenzura, odnosno apsolutistička redarstvena vlast uopće.³⁹ Ona je naročito ugrožavala Slavene, a veliki pjesnici

³⁴ *Deutsche Literaturgeschichte, Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, III. überarbeitete Auflage, Stuttgart, 1989, str. 250.

³⁵ Nikolaus L e n a u, "Zwei Polen", u: *Lenaus Werke*, Bd. I, str. 154.

³⁶ Nikolaus L e n a u, "Johannes Ziska", u: *Lenaus Werke*, Bd. II, str. 69;... //Ziska will den Namen "Freiheit"/ Der sein Herz zu Thaten schwellt,/ Tief mit seinem Heldendegen/ Schneiden in das Mark der Welt./ Seine Brautfahrt gilt der Freiheit,/ Rache ist die starre Rüstung./ Die er trägt auf seinem Gange,/ Seine Werbung heißt Verwüstung.//.....;

Iz *Vojnog pravilnika Jana Žiške i njegovih pristalica* poznato je da se on borio za "češki jezik i slavenski i cijelo kršćanstvo", u: *Hrestomatija izvora za opštu istoriju srednjeg vijeka*, Prvo izdanje, Odabrao i uredio dr. Marko Š u n j i ć, Sarajevo, 1980, str. 326 – 329.

³⁷ "Aus Lenaus Briefen und Gesprächen", *Lenaus Werke*, Bd. I, str. 354; .....Das geistige Interesse ist grösser in Berlin; im Süden überwiegt die Produktion. Wir wollen den Berliner zu den Slawen rechnen. Das unterscheidet ihn, dass er immer eine *arri'ere pensée* behält.....

³⁸ To je moguće, jer je tada postojao katastar i sigurnost posjeda kao što postoji i danas.

³⁹ Ivan P e d e r i n, "Odnos austrijske cenzure prema evropskim književnostima, filozofiji, novinstvu i političkoj ideologiji", *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, 32, 1984, sv. II., str. 226.

bidermajera i ilirizma, Lenau, Vraz i Vukotinović, u svojim baladama istodobno alegorijski osuđuju cenzuru i suosjećaju sa slavenskim narodima Carevine.

LITERATURA

Giampietro Berti, *Censura e circolazione delle idee nel veneto della restaurazione*, Venezia, 1989.

Wilhelm Bieta, *Das Lebensgefühl des "Biedermeier" in der österreichischen Dichtung*, Wien –Leipzig, 1931.

Deutsche Literaturgeschichte, Von den Anfängen bis zur Gegenwart, III. überarbeitete Auflage, Stuttgart, 1989.

Hrvatska književnost prema evropskim književnostima, Od narodnog preporoda k našim danima, uredili Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranjić, Zagreb, 1970.

Ljudevit Gaj, Ljudevit Vukotinović, "Horvatov sloga i sjedinjenje...vu letu 1813", *Danica*, I, 1835, br. 5, str. 17-18.

Gazzetta di Zara, 12, 1843, br. 78.

Mira Gavrin, "Pjesništvo ilirskog narodnog preporoda u odnosu na njemačko i austrijsko pjesništvo",

Josip Horvat, *Ljudevit Gaj*, Beograd, 1975.

Hrestomatija izvora za opštu istoriju srednjeg vijeka, Prvo izdanje, Odabrao i uredio dr. Marko Šunjić, Sarajevo, 1980.

Ilirski preporod, *Opća enciklopedija Jugoslavenskog Leksikografskog Zavoda*, Zagreb, 1977.

Heinrich von Kleist, "Das Erdbeben in Chili", u: *Sämtliche Werke und Briefe*. Bd. 2, Carl Hanser Verlag, München, 1952.

Ivan Kollár, "O slovstvenoj uzajemnosti medju koléni i naréčji slavenskimi", *Danica*, II, 1836, br. 29, 30, 31.

Paul Kluckhohn, *Das Ideengut der deutschen Romantik*, Tübingen, 1966.

Nikolaus Lenau, "Aus Lenaus Briefen und Gesprächen", u: *Lenaus Werke*, herausgegeben von Carl Depp, Bd. I, Leipzig und Wien, s. a.

Nikolaus Lenau, "Die Drei", u: *Lenaus Werke*, herausgegeben von Carl Depp, Bd. I, Leipzig und Wien, s. a. Nikolaus Lenau, "Johannes Ziska", u: *Lenaus Werke*, herausgegeben von Carl Depp, Bd. II, Leipzig und Wien, s. a.

Nikolaus Lenau, "Zwei Polen", u: *Lenaus Werke*, herausgegeben von Carl Depp, Bd. I, Leipzig und Wien, s. a.

Antun Mihanović, "Odziv Danice Ivanu Kolláru", *Danica*, X, 1844, br. 18.

Ivan Pederin, "Austrijska cenzura od 1810-1848 i njezin utjecaj na razvitak knjižnica u Dalmaciji", *Vjesnik bibliotekara hrvatske*, 30, 1987, Zagreb, 1989, str. 19-44.

Ivan Pederin, "Odnos austrijske cenzure prema evropskim književnostima, filozofiji, novinstvu i političkoj ideologiji", *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, 32, 1984, sv. II, str. 201 – 228.

Ivan Pederin, "Prijedlog za reviziju periodizacije hrvatske književnosti", *Republika*, 49, 1993, br. 1-2, str. 59-69.

Heinz Rieder, *Wiener Vormärz, Das Theater, das literarische Leben, die Zensur*, Wien, 1959.

Zaneta Sambunjak, "Skriveno značenje pjesme "Trojica" Nikolausa Lenaua", *Godišnjak njemačke narodnosne zajednice, VDG Jahrbuch*, 2004, str. 109-116.

Mira Sertić, "Razvitak umjetne balade u hrvatskoj književnosti", *Umjetnost riječi*, 14, 1970, br. 1-2, str. 207-216.

Aleksandar Stipčević, *O savršenom cenzoru iliti priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora*, Zagreb, 1994.

Pavao Stooš, "Pozdrav visokoučenomu gospodinu Ivanu Kolláru, s dopisom od Ivana Kukuljevića", *Danica*, VII, 1841, br. 38.

Jaroslav Šidak i drugi, *Hrvatski narodni preporod, Ilirski pokret*, Zagreb, 1988.

József Turóczi–Trostler, *Lenau*, Berlin, 1961.

Stanko Vraz, "Bura", u: *Pjesnička djela II., Glasi iz Dubrave Žeravinske, Gusle i tambura I-II*, priredio Slavko Ježić, Zagreb, 1954, str. 49-51.

Ljudevit Vukotinić, "Okičke vrane", *Danica*, I, 1835, br. 8, str. 31-32.

Zagrebački spisi austrijske cenzure pod signaturom R3991.

DIE BALLADE UND DIE ZENSUR IM ILLYRISMUS UND IM BIEDERMEIER

ZUSAMMENFASSUNG

Biedermeier und Illyrismus als literarische Epochen entstanden in den Umständen, die von der Zensur und der apolutistischen Regierung geschaffen worden sind. Davon ausgehend haben wir in einigen Werken des Illyrismus und des Biedermeiers vergleichende Elemente gefunden. Die Verbundenheit der beiden Literaturepochen hat sich aber auch in der schwer erkennbaren Kritik der damaligen Regierung und der Zensur gezeigt. Eine solche Kritik versteckt sich in den antologischen Gedichten der beiden Literaturen. Vielmehr, der bekannte Dichter des Biedermeiers, Lenau, in der Ballade "Die Drei" spricht allegorisch und gleichzeitig über die Zensur und über die Slawen. Ihm folgen Stanko Vraz und Ljudevit Vukotinić mit ihren antologischen Balladen.

SCHLÜSSELWÖRTER: *Literatur, Zensur, Biedermeier, Illyrismus, Ballade, Allegorie*